

DOI: <https://doi.org/10.18485/philologia.2024.22.22.9>

UDC: 821.521.09-1 Ogai M.

■ PRINCIP ILI FERDINAND? MORI OGAI O POČETKU PRVOG SVETSKOG RATA

MATEJA MATIĆ¹

Univerzitet u Beogradu

Filološki fakultet

Beograd, Srbija

 <https://orcid.org/0009-0001-4408-8820>

Cilj ovog rada je da predstavi novu interpretaciju pesme „Jedan čovek“ japanskog pisca Morija Ogaija (1862–1922), koja za temu ima ubistvo Franca Ferdinanda koje je počinio Gavrilo Princip i početak Prvog svetskog rata. Ova pesma tumačena je kao Ogaijevo neodobravanje Principovog postupka. Međutim, bližom analizom Ogaijevih aluzija došli smo do zaključka da Ogai ne iskazuje neodobravanje prema Principu, već prema Francu Ferdinandu. Ovaj rad iznosi tezu da se ova pesma ima tumačiti u okviru Ogaijevog „otklona od Evrope“ u stvaralaštvu, te da se taj otklon desio upravo kao posledica Prvog svetskog rata. U isto vreme, ovaj rad pokazuje značaj izučavanja Ogaijevog stvaralaštva na klasičnom kineskom jeziku, koje je do sada skoro zanemarivano, i ukazuje da nam na činjenicu da uvid u ovaj deo njegovog stvaralaštva može pružiti nove podatke tamo gde njegova dela na vernakularnom japanskom jeziku to ne čine.

Ključne reči: Mori Ogai, klasični kineski jezik, poezija, Gavrilo Princip, Franc Ferdinand, Prvi svetski rat.

1. UVOD

Mori Ogai (森鷗外, 1862–1922) japanski je pisac, prevodilac, i vojni lekar. Pored Nacumea Sosekija (夏目漱石, 1867–1916), smatra se jednim od osnivača književnosti na govornom japanskom jeziku i začetnikom modernog japanskog književnog kanona. Rođen je u porodici koja je generacijama obrazovala lekare za službu oblasnom gospodaru Cuvanoa (danas prefektura Šimane), te je nasledio porodični posao, i diplomirao medicinu na Tokijskom univerzitetu sa samo devetnaest godina. U jeku ubrzane modernizacije i industrijalizacije po ugledu na evropske sile, država ga ubrzo šalje u Nemačku da izuči evropsku medicinu, gde nastaju prva Ogaijeva zapažena dela. U pitanju je tzv. „Nemačka trilogija“ („Doitsu sanbusaku“, 1890–1891), koja po svojoj tematici umnogome podseća na „Švabicu“ Laze Lazarevića. Po povratku u Japan 1888. godine, postaje vesnik nove književnosti kako originalnim delima, tako i prevodima sa nemačkog jezika. U vrhunac

1 Kontakt podaci (E-mail): matejamatic098@gmail.com

proznog stvaralaštva ubrajaju mu se realističke pripovetke sa istorijskom tematikom poput „Porodice Abe“ („Abe ichizoku“, 1913) i „Gazde Sanšoa“ („Sanshō dayū“, 1915) i romani kao što su *Vita seksualis* (*Wita sekusuarisu*, 1909) i *Divlja guska* (*Gan*, 1915). U pogledu prevoda, jedan je od sastavljača antologije prevoda evropske poezije *Naličja* (*Omokage*, 1889), u kojoj prevodioci eksperimentišu sa evropskom metrikom u japanskom jeziku, a prevodi i značajna dela evropske književnosti kao što su Geteov *Faust* i Andersenov *Improvizator* (*Improvisatoren*, 1835).

Deo Ogaijevog originalnog stvaralaštva čini i poezija na klasičnom kineskom jeziku. Poezija na kineskom iz pera japanskog pisca nije nikakva specifičnost Ogaija. Naime, poput latinskog jezika u Evropi, klasični kineski jezik bio je okosnica japanskog obrazovanja sve do dvadesetog veka. Ogai pripada poslednjim generacijama japanskih pisaca koji klasični kineski jezik nisu samo čitali, već su na njemu i stvarali. Klasična kineska književnost od japanskih pisaca ostaje malo proučavana, a to je posledica pristupa kanonizaciji japanske književnosti koji uzima u obzir samo dela japanskih pisaca na japanskom jeziku. Ovaj pristup u Japanu preovladava od kraja devetnaestog veka, uplivom evropskih shvatanja o naciji i nacionalnoj literaturi, i ustoličenjem pesničke zbirke *Deset hiljada listova* (*Man'yōshū*) za početak japanske književnosti (Shinada/Saito 2019: 11, 128). Ovaj problem primećen je poslednjih decenija, te skorija istraživanja nastoje da pozicioniraju klasični kineski jezik kao ravnopravno deljen i relevantan jezički medijum u stvaralaštvu svih pripadnika „sinografskog kosmopolisa“, tj. istočnoazijskog kulturnog kruga (King 2023: 5) te time i da pruže novi teoretski okvir za proučavanje japanske književnosti na kineskom. Osvrti na kinesku poeziju Nacumea Sosekija postoje i na srpskom jeziku (Kličković 2012). Ipak, ovo polje tek je u začetku, a pogotovo u pogledu Ogaijevih dela na kineskom jeziku, koja se malo izučavaju ne samo u svetskim okvirima, već i u Japanu (Sato 2016: 220). Postoji samo jedno izdanje Ogaijeve poezije na kineskom, kojim smo se i mi služili (Chen 1993). Međutim, ovo izdanje je u pogledu iznetih tumačenja daleko od idealnog, a i sam priređivač slaže se da su Ogaijeve pesme još uvek nedovoljno proučene, i poziva na nove interpretacije (Chen 1993, 2: 448). Stoga je primarni cilj ovog rada da rasvetli i pruži novu interpretaciju Ogaijeve pesme „Jedan čovek“, tim pre što nam ona pruža uvid u to kako je Ogai posmatrao ubistvo Franca Ferdinanda – jedan od najvažnijih događaja u srpskoj i svetskoj istoriji – a sekundarni da pokuša da otkrije i uopšten Ogaijev stav o ratu.

2. POLITIČKA MISAO U OGAIJEVOJ PESMI „JEDAN ČOVEK“

Prvo ćemo pesmu prevesti prema Čenovom tumačenju (Chen 1993, 2: 447–449).²

Metak jednog čoveka započe rat svih država;
najednom, nebo i zemlju preplavi zvuk oružja
Vrate ih u korice, pa ih začas opet okrvave;
sklapaju saveze, pa ih onda za tren izdaju!
Uzalud mi pričaš o dubini stare mržnje;
samo strahujem da će preteška biti osveta

2 Autorski prevod, a svi ostali prevodi u radu takođe su naši.

Kad se najzad na Zapadu smiri ova vojna,
ko će pregovorom dušmane pomiriti?³

Metar pesme je „uređena pesma“ (kin. *qīyán lùshī*), pesnički oblik od osam stihova od po pet, šest ili sedam karaktera, naširoko korišćen u kineskoj književnosti od dinastije Tang (618–907). U originalu rimovan je prvi stih sa svakim sledećim parnim. Sudeći po zapisima u Ogaijevom dnevniku, pesmu je napisao prvog oktobra 1915. godine sa naslovom *pīfū* (匹夫, jap. *hippu*), i poslao je Tojou Jokogavi (横川唐陽, 1868–1929), mlađem prijatelju koga je istovremeno i smatrao svojim učiteljem poezije. Tojo mu vraća pesmu petog oktobra sa naznakom da *pīfū* promeni u *yīfū* (一夫, jap. *ippu*) (Ogai 1975a: 672). Ova napomena odnosi se kako na naslov, tako i na prvi stih, budući da prvi stih počinje rečima u naslovu. Ogai zatim devetnaestog oktobra poklanja pesmu „Nariu Jamađiju, dopisniku iz zaraćenih država“ (Ogai 1975a: 674). O ovom dopisniku nam, nažalost, ne ostaju nikakvi podaci sem imena.

Čen ovu pesmu karakteriše kao izrazito tešku za razumevanje u pogledu aluzija (Chen 1993, 2: 448). Jedna od osnovnih odlika klasične kineske poezije jeste aluzivnost (Ge 2023: 99), te Ogai ni u ovom pogledu ne iskače iz pesničke tradicije. Što se tiče naslova, i *pīfū* (Ogaijev prvobitni naslov) i *yīfū* (Tojoov predlog) znače isto, a to je „(jedan) čovek, običan čovek, čovek iz naroda“. Čen tumači Ogaijev prvobitni naslov kao filozofski termin preuzet iz dela poznatog kineskog učenjaka Gu Jenvua (顧炎武, 1613–1682). Gu, naime, u trinaestom poglavlju svog spisa *Beleške svakodnevnog saznavanja* (日知錄, *Rì zhīlù*), koje se bavi sudbinom država, tvrdi: „Očuvanjem zemlje bave se vladari i njihove sluge – oni koji jedu meso. Kada je reč o očuvanju civilizacije, za to se pita i siromašan, prost čovek (*pīfū*)!“ (Gu 1883: 8) *Pīfū* bi, dakle, bio čovek iz naroda koji je presudno uticao na sudbinu država, a to se u kontekstu početka Prvog svetskog rata može odnositi samo na jednog čoveka – Gavrila Principa. Čen predlaže da je zamena *pīfū* sa *yīfū* jednostavno zamena filozofskog termina nefilozofskim, i da se *yīfū* i dalje odnosi na Gavrila Principa (Chen 1993, 2: 448). Izdaju saveza o kojoj se govori u četvrtom stihu Čen tumači kao odluku Italije 1915. godine da se pridruži silama Antante i objavi rat Austrougarskoj, a „staru mržnju“ i „pretešku osvetu“ u petom i šestom stihu kao rivalstvo Rusije i Nemačke. Najzad, skreće pažnju da je pomirenje u poslednjem stihu aluzija na kineske diplomate poput Su Čina (蘇秦, 380–284. p.n.e) i Džang Jia (張儀, pre 373–309. p.n.e), koji su se zalagali za ujedinjenje zaraćenih kineskih država protiv, odnosno sa državom Čin. Ova pesma, dakle, prema Čenovom tumačenju, govori o Gavrilu Principu kao nesmotrenom pokretaču haosa i rata kojima skoro i da nema pregovaračkog, tj. diplomatskog rešenja, jer – ko će pregovorom dušmane pomiriti?

Koliko god bilo na prvi pogled primamljivo, ovakvo tumačenje krije jedan previd. Naslov i uvodna reč prvog stiha ovde su nosioci cele pesme i uzrok dešavanja koja se u njoj opisuju. Ogai ih je smatrao dovoljno važnim da promenu termina za koju se odlučio napomene u dnevniku, koji je inače napisan vrlo šturo. Ako termin *pīfū* protumačimo kao aluziju na revolucionara koji odlučuje o sudbini država, onda je teško zamislivo da bi se Tojo i Ogai, obojica pesnici, složili da tako snažnu metaforu zamene mnogo

3 U originalu: 一夫 一夫彈啓萬邦爭，倏忽乾坤劍戟聲。戢武回頭還浣武，尋盟覆手乍寒盟。莫言貽怨有深淺，惟恐報仇無重輕。他日西天兵禍斂，何人尊俎策縱橫。

neodređenijim terminom, tim pre što je *yīfū* termin koji se javlja u delu filozofa mnogo poznatijeg i temeljnije proučavanijeg nego što je Gu Jenvu. U pitanju je niko drugi do Mencije (孟子, 372–289. p.n.e).

Mencije, ili Mengci, konfucijanski je filozof i pristalica Konfucijevog učenja o vrlini i politici. Smatra se da je putovao po kineskim državama i razgovarao sa njihovim vladarima u pokušaju da ih ubedi u svoju političku misao, te da je pri kraju života sa sledbenicima zapisao te dijaloge i sastavio svoje istoimeno delo. Ova priča, kao i što se tiče ostalih ranih kineskih filozofa, ne mora nužno biti istinita (Loewe 1993: 331), ali ne menja Mencijevu popularnost, toliku da je filozof Džu Si (朱熹, 1130–1200) najzad kanonizovao delo *Mencije* kao jednu od devet osnovnih knjiga (tj. „četiri knjige i pet klasika“) konfucijanizma. Kao deo ovog kanona, čitali su ga i japanski intelektualci. Ipak, Mencije se svojim stavovima razlikuje od ostatka ovog kanona, i proizvodi dozu nelagode u (neo)konfucijanskoj ortodoksiji. Naime, pod određenim uslovima, Mencije opravdava revoluciju i ubijanje vladara, zbog čega su ga neki japanski konfucijanisti i kritikovali, govoreći da to „nije spis koji treba čitati osoba koja nastoji da bude dobar službenik.“ (Uchino 1962: 75) Uporište Mencijevog stava o regicidu je sledeći pasus:

Kralj Sjuen od Čija upita Mencija: „Tang je prognao Đea, a Vu svrgnuo Džoua, zar ne?“

Mencije odgovori: „Tako kaže predanje.“

„Da li podanik onda sme da ubije svog gospodara?“, upita kralj.

„Onog koji narušava čovečnost zovemo razbojnikom, a onog koji narušava pravdu rušiteljem. Razbojnika i rušitelja zovemo jednim običnim prostakom (*yīfū*). Vu je, dakle, ubio običnog prostaka – nije ubio svog gospodara!“ (Uchino 1962: 74–75)

Tang (湯) je bio navodni osnivač dinastije Šang (商, oko 1600–1046. p.n.e) koji je svrgnuo poslednjeg vladara predistorijske dinastije Sja (夏, 2070?–1600? p.n.e). Vu (周武王, 1076?–1043. p.n.e) je osnovao dinastiju Džou (周, 1046–256. p.n.e) time što je svrgnuo poslednjeg vladara dinastije Šang. Obojica su, dakle, u trenutku svoje pobune bili podanici, te se postavlja pitanje da li je opravdano za podanika da se pobuni protiv svog gospodara i ubije ga. Mencijevom logikom, uloga vladara podrazumeva čovečnost i pravdu. Onaj ko nije čovečan i pravedan ne može se nazvati vladarem, stoga ubiti takvu osobu i nije regicid.

Ako se vratimo Ogaijevoj pesmi, jasno je da ova aluzija, tj. izraz *yīfū*, odgovara konkretnom incidentu mnogo više nego Guov termin *pīfū*. Principovo ubistvo Franca Ferdinanda nije ništa drugo do ubistvo vladara od strane podanika, te se prirodno nameće pitanje – da li je ono opravdano? I da li se uopšte može smatrati regicidom? Tojo svojom ispravkom upućenom Ogaiju kao da poručuje da to nije regicid, te da je Franc Ferdinand taj koji se oglušio o čovečnost i pravdu i spao na nivo Mencijevog *yīfū*-a, a Ogai tu ispravku unosi. Predlažemo stoga tumačenje ove pesme suprotno Čenovom. Drugim rečima, jedan čovek iz naslova nije Gavrilo Princip, već Franc Ferdinand. Metak nije metak koji je taj čovek ispalio, već koji je u njega ispaljen, a smrt jednog nečovečnog i nepravednog vladara je razlog za početak (svetskog) rata.

Imamo li osnova da tvrdimo da bi Ogai video *yīfū* kao aluziju na Mencija? Dovoljno bi bilo napomenuti da su se konfucijanski klasici – pre svega gorepomenutih devet

kanonizovanih knjiga, među kojima je i Mencije – učili napamet u okviru japanskog obrazovanja (Tadokoro 1984), te bi za intelektualce poput Ogaija i Tojoa, koji su prošli kroz takvo obrazovanje, bilo gotovo nemoguće da jednu tako poznatu aluziju ne prepoznaju ili nehotice upotrebe. Pored tih okolnosti, možemo se osloniti i na Fuđikavino (1991) istraživanje. Fuđikava u Ogaijevim delima sa istorijskom tematikom objavljivanim između 1916. i 1921. godine pronalazi citate iz Mencija, dokazujući da je Ogai i u kasnim godinama pomno čitao ovog filozofa (Fujikawa 1991: 33). Sve ukazuje na to da je Ogai bio dobro svestan toga kakvu političku ideju u sebi nosi termin *yifū*.

Pretpostavka da je Ogai pod „jednim čovekom“ podrazumevao Franca Ferdinanda može pomoći da bolje sagledamo i peti i šesti stih. Čen „staru mržnju“ u petom stihu tumači kao „staro rivalstvo Nemačke i Rusije“ (Chen 1993, 2: 448). Takvo čenovo stanovište nije nerazumljivo ako se uzme u obzir da je Ogai bio „nemački dak“ i najviše upućen u dešavanja u Nemačkoj. Ipak, postojale su „stara mržnja“ (peti stih) i „preteška osveta“ (šesti stih) mnogo neposrednije povezane sa početkom Prvog svetskog rata. U pitanju je sukob Srbije i Austrougarske. Taj sukob se posebno zaoštava nakon okupacije Bosne i Hercegovine 1878. godine, ali vidljiv je i kroz blokadu saradnje Srbije i drugih država, čiji je najpoznatiji primer tzv. „Carinski rat“ od 1906. do 1911. godine. Srpsko javno mnjenje bilo je takvo da je zahtevalo rat već 1908. godine, kada je Austrougarska anektirala Bosnu i Hercegovinu, premda vlada vođena Pašićem nije popustila ovim zahtevima (Đokić 2023: 325). To bi, dakle, bila „stara mržnja“, koja do trenutka stvaranja ove Ogaijeve pesme traje trideset i sedam godina, to jest većinu Ogaijevog života. Podjednako prigodan izraz je i „preteška osveta“ kada se uzme u obzir da je Austrougarska na atentat reagovala postavljanjem ultimatumu koji je „napravljen kako bi se odbio“ (Đokić 2023: 341). Nameće se pitanje koliko je Ogai mogao biti upoznat sa ovim višedecenijskim previranjima na njemu dalekom Balkanu. Međutim, Srbija je izrazito dobro dokumentovana u japanskoj periodici još od poslednje četvrtine 19. veka. Prvi pomen Srbije na koji smo naišli u japanskim novinama jeste iz 14. jula 1876. godine, gde se govori o pobuni protiv turske vlasti (*Yomiuri* 1876: 2). Revnosno su ispraćena dešavanja povodom austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (*Yomiuri* 1878: 3), a isto važi i za Prvi svetski rat, tokom kojeg se o Srbiji govori u veoma blagonaklonom, čak sažaljivom tonu. Hrabrim srpskim ženama upućuju se hvalospevi (*Tokyo Nichinichi* 1914: 7), a za ranjene srpske borce prikuplja se novčana pomoć (*Yomiuri* 1914: 5). Detaljno istraživanje japanske periodike moramo ostaviti za neko buduće istraživanje. Može se, međutim, se zaključiti da je Ogai itekako imao prilike da formira mišljenje o situaciji na Balkanu. Upravo i datum sastavljanja ove pesme daje naznaku da je Ogai pratio periodiku, bilo nemačku, bilo japansku, jer početkom oktobra su nemačke trupe ušle u Srbiju kao deo tzv. „trojne invazije“ ili „srpske kampanje“ (nem. *Der serbische Feldzug* 1915), o kojoj je pisano i u japanskim novinama (*Asahi* 1915: 2).

Ovakvo tumačenje Ogaijeve pesme ukazuje na mogućnost da je u njoj iskazano negodovanje prema austrougarskoj vlasti i njenim postupcima prema Srbiji nakon atentata. Pojam *yifū* možemo prevesti kao „jedan čovek“, ali i kao Mencijev termin koji označava vladara koji nije vredan vlasti, te taj čovek možda nije Gavrilo Princip, već upravo suprotno – Franc Ferdinand. Kako kontekstualizovati ovu pesmu u Ogaijevom stvaralaštvu? Šta Ogai drugde kaže o ubistvu Franca Ferdinanda, ili o Prvom svetskom ratu uopšte? To smo pokušali objasniti u narednom odeljku.

3. OGAI I RAT

Dnevnopolitičko komentarisanje rata u Ogaijevom celokupnom stvaralaštvu gotovo i da ne postoji. To se lako da razumeti kada se uzme u obzir da Ogaijevo glavno zanimanje nije bilo književno stvaralaštvo, već vojna medicina. Učestvovao je u Rusko-japanskom ratu (1904–1905), nakon kojeg je, 1907. godine, u četrdeset i petoj godini života, unapređen u upravnika medicine pri japanskom Ministarstvu rata. Postaje prvi direktor Carskog muzeja 1919. godine, i na toj poziciji ostaje do kraja života. Za tako istaknutog državnog službenika, bilo kakvo komentarisanje rata moglo se pokazati pogubno po karijeru. Ipak, Ogaijevo mišljenje o ratu nazire se kroz pojedine fragmente i svedočenja, uključujući i pesmu obrađenu u prethodnom delu rada. Prvo ćemo navesti svedočenje Korina Jamade (1869–1955), takođe vojnog lekara, koji je u jednom delu svog života bio podređen Ogaiju u Ministarstvu rata. Jamada je autor Ogaijeve biografije po imenu *Ogai – vojni lekar* (*Gun'i Mori Ōgai*), koja ima posebnu vrednost jer je njen autor poznao pisca za života, i prenosi brojne podatke koje nam sam Ogai ne otkriva. Jedan takav podatak je i Ogaijev stav o ratu. Ovde prenosimo deo anegdote pod naslovom „Ukoreni Tojo Jokogava“ (*Yokogawa Tōyō shikararu*), koja datira iz vremena njihovog boravka na ratištu Rusko-japanskog rata. Tojo Jokogava ista je ličnost koja je savetovala Ogaija povodom pesme „Jedan čovek“ iz 1915. godine.

Provodio sam dane zauzete od jutra do mraka primanjem i puštanjem pacijenata iz bolnice sklepane u pećini, kao i njihovim lečenjem. Redovno sam dobijao pritužbe od Tojoa, upravnika bolnice, povodom administrativnih pitanja.

...Drugi štab vojske baš je tada ušao u Mukden, i naš šef medicine bio je Mori Ogai, dobro poznat i po svom književnom radu. Tojo mi jednog dana reče:

„Idem začas kod šefa Ogaija“,

te ode. Vratio se posle nekog vremena strašno klonuo, nimalo nalik na sebe inače.

...„Čuj, izgrdio me je šef.“

„Šta se desilo?“

„Ušao sam i pitao ga šta misli o bici za Mukden, a on mi reče: 'To ti valjda bolje znaš!' Nisam znao šta da odgovorim, pa sam ćutao, a on reče: 'Onaj koji nosi vojnu uniformu ne može da iznosi svoje mišljenje o ratu. Šta da kažem? Jedino bih mogao reći da se radi o vrhuncu tragedije (*hisán no goku*). Suzdrži se malo kad je reč o tim temama.'“ (Yamada 1943: 197–198)

U ovoj anegdoti, Ogaija „mudro čuti“ i ne iznosi mišljenje o ratu. Međutim, ključ razumevanja njegove čutnje jeste remarka da je rat „vrhunac tragedije“. Drugim rečima, Ogai čuti upravo zato što ima nešto što mora prećutati – svoje neodobravanje rata. Bitka za Mukden 1905. godine bila je poslednja kopnena bitka Rusko-japanskog rata i velika pobeda za japansku stranu, ali ovde ne vidimo Ogaija koji trijumfuje, što je reakcija koju je možda Tojo očekivao. Naprotiv, Ogai očigledno ne razmišlja toliko o vojnoj pobjedi, koliko o žrtvama ove bitke, koje su bile mnogobrojne i na ruskoj, i na japanskoj strani, te se čini da se prema ratu postavlja pre kao lekar nego kao vojnik.

Na istu samilost i žal za ljudskim žrtvama nailazimo u jednoj Ogaijevoj pesmi, samo mnogo jasnije i ogoljenije izraženu. Ova pesma, pod naslovom „Onom ko odlazi

kao pojačanje" (jap. "Kōen daiji"), zabeležena je u njegovom dnevniku, i to u unosu iz 11. oktobra 1915. godine, samo deset dana nakon pesme „Jedan čovek“. Upućena je Šunsaburou Macubari. Njegov nam identitet, nažalost, nije poznat, ali je iz naslova, sadržaja pesme, kao i datuma jasno da ona bodri mladića koji je regrutovan da pomogne japanskim trupama protiv Nemačke u Prvom svetskom ratu. Ova pesma do sad nije uzimana u obzir kada je reč o izučavanju Ogaijevog antiratnog stava, u skladu sa generalnim zanemarivanjem njegovog stvaralaštva na kineskom jeziku. Dajemo ovde prevod pesme:

Mladi se ubijaju radi Velikoga mira,
a njihove udove i siročad strahuju da neće moći da se prehrane!
Pokriću ih, kad im bude bilo hladno, svilom iz svog džepa,
kao onaj što je davno kolibe obilazio!⁴ (Ogai 1975a: 673)

U pitanju je, kao i „Jedan čovek“, pesma na klasičnom kineskom jeziku, ovaj put katren u sedam karaktera (kin. *qīyán-juéjù*). U originalu rimovani su prvi, drugi, i četvrti stih. Kada se uzme u obzir ova i prethodna pesma, čini se da je upravo poezija na kineskom bila način za Ogaija da iskaže osećanja koja u delima na japanskom nije mogao ili smeo, budući da je poezija pisana na klasičnom kineskom jeziku i u klasičnim kineskim poetskim oblicima hermetičnija zbog specifičnog izraza i aluzivnosti, posebno za čitaoca koji nije prošao kroz temeljno klasično obrazovanje. I ova pesma, naime, sadrži aluziju; u drugoj polovini otkriva Ogaijevo duboko poznavanje jednog od najpoznatijih kineskih pesnika, Du Fua (杜甫, 712–770), a konkretno njegove ratne poezije. Treći stih odnosi se na Du Fuovu pesmu „Putovanje na sever“ (北征, "Běizhēng") iz 757. godine, a četvrti na „Pesmu o slamenom kolibi koju je uništio jesenji vetar“ (茅屋為秋風所破歌, "Máowū wéi qiūfēng suǐ pò gē") iz 762. godine. Obe pesme predstavljaju prizor zemlje uništene i osiromašene ratom,⁵ i pesnik u njima, uprkos svom položaju dvorskog službenika, iskazuje veliko interesovanje i saosećanje prema stradanju običnog naroda. Upravo poezijom ove tematike, koja se ponekad naziva i „istorijska poezija“ (史詩, *shīshī*), karakteristična po realističkom pristupu, Du Fu zavređuje veliki deo svoje slave. Nesumnjivo je da se Ogai – takođe državni službenik i konfucijanski obrazovan – identifikovao sa Du Fuom čitajući stihove o regrutovanju kao što su oni iz pesme „Službenik u selu Šihao“ (石壕吏): „Tri moja sina brane grad Je. / Od jednog dobih pismo / da su dvojica mrtvi. / Iako su živi uspeli da ukradu sebi život / mrtvi su mrtvi večno. / Nemam više nikoga u kući, / samo jedno odojče...“ (Matić 2018: 237) Ogai, dakle, transponuje Du Fuove stavove o ratu u svoju poetiku. Premda ne može da zaustavi užase Prvog svetskog rata, može makar da, kao i drevni kineski pesnik, o njima posvedoči, i pokaže saosećanje prema žrtvama. Na delu je isti onaj Ogai koji je u Jamadinoj anegdoti izgradio Tojoa. Drugim rečima, umesto „velikih“ političkih ciljeva, on u prvi plan stavlja konkretni ljudski život žrtvovan da bi se taj cilj ostvario, i pokazuje saosećanje prema udovicama i siročadi koji su ostali bez životnog oslonca. „Veliki mir“ (kin. *tàipíng*) je, inače, termin prisutan i u starokineskoj filozofiji, gde predstavlja jedan od vrhovnih političkih ideala, ali u Ogaijevoj pesmi on je

4 U originalu: 後援題辭 壯士殺身成太平、寡孤仍恐不聊生。庇他凜慄囊中帛、亦是千間廣廈情。

5 Konkretno, građanskim ratom nastalim usled An Lušanove bune od 755. do 763.

upotrebljen gotovo ironično. Razumljivo je što je ovakva kritika morala biti prikrivena – ona je uperena ne toliko ka neprijateljskoj strani, koliko ka japanskoj vladi koja šalje mlade vojnike u smrt.

Ogai, dakle, iskazuje donekle prikriven antiratni stav, za koji bi se reklo da pre proizilazi iz lekarskog poziva, nego vojnog iskustva. Šta Ogai kaže konkretno o Prvom svetskom ratu i ubistvu Franca Ferdinanda? Zanimljivo je što njegov dnevnik poslednjih dana juna 1914. godine ne sadrži ama baš nikakav pomen ovog incidenta (Ogai 1975a: 631). Ipak, atentat je detaljno opisan u rubrici zvanog „S druge strane okeana“ („Mizu no anata yori“) koju je Ogai objavljivao u časopisu *Varera* od 26. decembra 1913. godine do 1. septembra 1914. godine. Ova rubrika predstavlja svojevrsni nastavak rubrike „Čvorkov izveštaj“ („Mukudori tsuushin“), koju je objavljivao od 1909. do 1913. godine u časopisu *Subaru*. U obe ove kolumne, Ogai sažima i prenosi vesti iz nemačkih novina, koje je redovno čitao. Te vesti su prevashodno kulturne i književne prirode, ali Ogai ipak nije mogao da previdi tako veliki događaj kao što je atentat Franca Ferdinanda. Po svojoj prirodi, ove rubrike ne predstavljaju Ogaijev lični glas, već pokušaj da se informacije prenesu objektivno. Ipak, sam izbor informacija i način na koji su one predstavljene mogu nam reći nešto o tome šta je Ogai mislio. Prenosimo odlomak Ogaijevog članka o atentatu:

Nasilna smrt (*ōshi*) austrijskog prestolonaslednika i njegove žene

Na nadvojvodu Franca Ferdinanda i njegovu ženu u jedanaest ujutru dvadeset i osmog juna bacio je granatu štampar Nedeljko Čabrinović dok su se automobilom kretali od vojnih baraka ka sarajevskoj skupštini kako bi prisustvovali vojnim vežbama. Granata se odbila o poklopac automobila, pogodila susedni, i eksplodirala. Povređen je narednik Marici i odnesen u bolnicu pri barakama. Nadvojvoda i njegova žena pozdravili su se sa gradonačelnikom kod skupštine, ponovo seli u automobil, i krenuli ka bolnici kako bi obišli povređenog narednika, kada je u njih pucao Gavril Princip, bivši učenik trgovačke škole, pištoljem marke Brauning. Prvo je pogođena nadvojvodina žena u stomak, i pukle su joj šuplje vene. Ona je pala na nadvojvodina kolena, a on joj je rekao: „Nemoj umreti, radi deteta!“ Tada je nadvojvodu u vrat pogodio drugi metak i presekao mu karotidu i dušnik. Pao je i nadvojvoda. ...Uhvaćeni su dvojica počinilaca, i njihovim ispitivanjem saznalo se da su i bombu i pištolj dobili od srpskog pukovnika Milana Pribićevića. Nadvojvoda nastojao je da formira državu od mađarskog, austrijskog i srpskog naroda, navede Srbe da i oni otvore skupštinu, i time očuva život austrijske države. Međutim, Srbi to ne žele. Žele da se bore sa Austrijom uz pomoć Rusije. Nadvojvoda bio je ćutljiv čovek. Jednom kada mu se slikao portret, slikar ga je zamolio da napravi nežniji izraz lica, a nadvojvoda reče: „Ne, ja nisam nežan“ (*iya, onore wa yasashiku wa nai*). Bio je vrlo disciplinovan u svakodnevnom životu, a oni koji su bili uz njega kažu i da je bio tvrdica (*rinshoku*). Bilo kako bilo, čini se da je imao veliku ambiciju. (Ogai 1974: 911–912)

U oči upada detaljnost Ogaijevog opisa atentata. S jedne strane, tu su medicinski detalji vezani za ubistvo, svojstveni Ogaiju kao lekaru. S druge strane, on pruža širi

politički kontekst ovog incidenta. Čak i da je Ogaijev nemački izvor bio naklonjen austrougarskoj strani, to se u Ogaijevom članku ne vidi; on niti predstavlja Principa (i Čabrinovića) kao nerazumne zločince bez jasnog motiva, niti uzdiže i oplakuje Franca Ferdinanda. Naprotiv, Ogaijeva slika Ferdinanda kao „čutljivog čoveka“ i „tvrđice“ koji „nije nežan“ teško da može ostaviti pozitivan utisak na čitaoca. Zanimljivo je što Ogai navodi takve lične detalje za Ferdinanda, ali ne i za atentatore. Može li se pretpostaviti da Ogai nije bio naklonjen Ferdinandu i njegovoj politici? Ovaj članak i pesma „Jedan čovek“ pružaju nam tek naznake, ali ako uzmemo u obzir Ogaijev antiratni stav, razumljivo je zašto bi više saosećanja osetio prema srpskoj strani, nego prema austrougarskoj, budući da je upravo Austrougarska inicirala Ogaiju mrski rat. „Jedan čovek“ nije revolucionar koji, kao u filozofiji Gu Jenvua, menja sudbinu država, već suprotno – mencijski autokrata koji svojim ophođenjem prema narodu takvu sudbinu priziva.

4. ZAKLJUČAK

Nakon Prvog svetskog rata, u Ogaijevom stvaralaštvu prepoznaje se „otklon od Evrope“ (*Yōroppa banare*) i „povratak Japanu“ (*Nihon kaiki*). Ovaj otklon se ogleda u leksici i tematici Ogaijevih dela, koja su sve više posvećena Japanu, ali i u činjenici da je skoro sasvim prestao sa prevođenjem evropskih dela na japanski. Najzad, ogleda se i u autorovom odbacivanju dotadašnjeg književnog pseudonima. Umesto književnog imena „Ogai“, koje sadrži reč „galeb“ i, prema Nakađimi (Nakajima 2022: 268–269), simbolizuje pisca koji „leti“ između dve kulture, ponovo počinje da se potpisuje svojim pravim imenom, Rintaro. I sam Ogai svestan je činjenice da posle svetskog rata umetnost više ne može biti ista, te u tekstu „Pritužba novim piscima“ („Shinshinsakka ni taisuru kugen“) kaže: „Rat u Evropi izvršio je ogroman uticaj na svetsku kulturu. ...Umetnost najbolje oslikava kretnje društva i ljudskih umova, te je sasvim razumljivo što psihološki efekat koji za svoju osnovu ima uzrujanost savremenih ljudi čini da se ta promena smesta pojavi i u umetnosti“ (Ogai 1975b: 530). Na osnovu dosadašnjih istraživanja Ogaijevog dela bilo je teško formirati sliku o piščevom stavu prema Prvom svetskom ratu, te jasno definisati razlog zašto je u njegovom stvaralaštvu došlo do „otklona od Evrope“. Međutim, u ovom radu nastojali smo da pokažemo da je poezija pisana na klasičnom kineskom jeziku za Ogaija predstavljala način da izrazi stavove ili osećanja o kojima nije mogao da govori u delima pisanim na govornom japanskom jeziku, pa stoga ovaj segment njegovog stvaralaštva zavređuje temeljnije izučavanje. U pesmama „Jedan čovek“ i „Onom ko odlazi kao pojačanje“ Ogai jasno iskazuje svoje protivljenje ratu, koje je u Jamadinim biografskim svedočanstvima o njemu samo nagovešteno. Ove pesme tematski nagoveštavaju razloge Ogaijevog „otklona od Evrope“ i pružaju moguće objašnjenje. Po izbijanju rata do kog su dovele upravo zemlje i kulture kojima se nekada divio, pisac je suočen sa izborom da li da uprkos tome ostane veran njihovim vrednostima, ili da sledi sopstveno iskustvo i instinkt koji mu govore da nikakav uzvišeni cilj niti „Veliki mir“ ne mogu opravdati rat. Čini se da se Ogai opredelio za potonje.

LITERATURA

- Chen, S. 1993. *Mori Ogai no Kanshi*. 2 vols. Tokyo: Meiji Shoin.
- Dokugun Saikokkyou shuuchuu. 1915, October 2. *Asahi Shinbun*, 2.
- Đokić, D. 2023. *A Concise History of Serbia*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Fujikawa, M. 1991. *Mori Ogai to Kanshi*. Tokyo: Yuseido Shuppan.
- Ge, Z. 2023. *The Magic Cube of Ancient Chinese Poetry: A Linguistic Perspective*. London and New York: Routledge.
- Gu, Y. 1883. *Rizhili Jishi* 13. Shanghai: Xishi saoye shanfang.
- King, R. (ed.). 2023. *Cosmopolitan and Vernacular in the World of Wen*. Language, Writing and Literary Culture in the Sinographic Cosmopolis 5. Leiden and Boston: Brill.
- Kličković, D. 2012. Na putu zena – Soseki kao klasični pesnik. *Letopis Matice srpske* 490, 171–179.
- Loewe, M. (ed.). 1993. *Early Chinese Texts: A Bibliographical Guide*. New Haven: The Society for the Study of Early China.
- Matić, M. 2018. *Antologija klasične književnosti Istočne Azije*. Beograd: Kokoro.
- Mengzi. 1962. (trans. Y. Uchino). *Shinshaku kanbun taikai* 4. Tokyo: Meiji Shoin.
- Nakajima, Y. 2022. *Mori Ogai – Honyaku toiu ikikata*. Tokyo: Shinyosha.
- Ogai, M. 1974. *Ogai Zenshu* 27. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Ogai, M. 1975a. *Ogai Zenshu* 35. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Ogai, M. 1975b. *Ogai Zenshu* 38. Tokyo: Iwanami Shoten.
- Oushuu daikaigi de Serubia dokuritsu to Oosutoria no Bosunia-Herutsegovina senyuu wo shounin. 1878, July 4. *Yomiuri Shinbun*, 3.
- Sato, Y. 2016. *Ogai no Kanshi to Gun'i Yokogawa Toyo*. Tokyo: Ronsosha.
- Serubiya no onna. 1914, August 1. *Tokyo Nichinichi*, 7.
- Shinada, Y. and M. Saito. 2019. *Kokusho no kigen: kindai Nihon no koten hensei*. Tokyo: Shinyosha.
- Tadokoro, G. 1984. Sodoku. [Internet]. Available at: <https://kotobank.jp/word/%E7%B4%A0%E8%AA%AD-554855#w-1556923> [26. 2. 2024].
- Toruko shihaika no Serubia de hanran, kinkoku no chuukai de waihei seiritsu. 1876, July 14. *Yomiuri Shinbun*, 2.
- Waga kuni ni enjo wo moushikomeru Serubia no Sekijuuujisha. 1914, October 2. *Yomiuri Shinbun*, 5.
- Yamada, K. 1943. *Gun'i Mori Ogai*. Tokyo: Bunshodo Shoten.

SUMMARY

PRINCIP OR FERDINAND? MORI OGAI ON THE BEGINNING OF WORLD WAR I

The goal of this paper is to show a new interpretation of the poem "One Man" by the Japanese writer Mori Ogai (1862–1922), which concerns Gavrilo Princip's assassination of Franz Ferdinand and the beginning of World War 1. This poem has been interpreted as Ogai criticizing Princip's actions. However, by analyzing Ogai's allusions more closely, we concluded that Ogai is not criticizing Princip, but Franz Ferdinand. This paper makes the case that the poem "One Man" is to be interpreted within the framework of Ogai's "distancing from Europe" in his literary work, and that the distancing in question happened precisely as a result of World War 1. At the same time, this paper shows the importance of studying Ogai's work in Classical Chinese, which has been almost neglected thus far, and indicates that this body of work is capable of giving us new information where Ogai's writings in vernacular Japanese do not.

KEYWORDS: Mori Ogai, Classical Chinese, poetry, Gavrilo Princip, Franz Ferdinand, World War I.

PODACI O ČLANKU:

Originalni naučni rad

Primljen: 26. februara 2024.

Ispravljen: 20. oktobra 2024.

Prihvaćen: 20. oktobra 2024.